

Ernest Germain [= Mandel]

Sovjetiska kommunistpartiets tjugotredje kongress

1966

[Ur *International Socialist Review*, hösten 1966]

Det sovjetiska kommunistpartiets tjugotredje kongress präglades inte av några sensationella händelser eller avslöjanden. Man skulle därför kunna dra slutsatsen att den inte förtjänar mycket uppmärksamhet. Den slutsatsen skulle dock vara felaktig.

Å ena sidan fanns konflikterna och spänningarna i det sovjetiska samhället under ytan på den grå och monotona kongressen. Detta på grund av oförmågan hos byråkratins bonapartistiska ledning att lösa de kontroversiella frågorna i partiet och det sovjetiska samhället. Dessutom går det att dra slutsatser av kongressen, framför allt i Brezjnevs och Kosygins rapporter och av det fåtal anföranden som inte inskränkte sig till att upprepa klichéer, som kan ge en bättre förståelse av det ekonomiska och sociala läget i Sovjetunionen och de motsättningar som finns dolda där.

Den viktigaste nyheten under denna kongress är att Sovjetunionen under de senaste åren har upplevt en allvarlig kris av minskad ekonomisk tillväxt. Jag noterade denna utveckling när den första gången kom till uttryck¹, men omfattningen har förvisso överträffat de bedömningar som gjordes då.

Följande siffror ger en bild av denna tillbakagång: på tjuogoandra partikongressen fattades beslut om att industriproduktionen 1970 skulle ha ökat två och en halv gång jämfört med 1960. Nu uppges det att industriproduktionen ökade från 100 till 150 mellan 1960 och 1965 och att den kommer att stiga från 150 till 225 1970. Det program som antogs på tjuogoandra kongressen satte som mål att elproduktionen skulle öka från 900 till 1 000 miljarder kilowatt 1970, men i det nya programmet talas bara om en produktion av 840-850 miljarder kilowatt. Flera viktiga industriella mål i sjuårsplanen 1965 har inte uppnåtts, gasproduktionen låg på 129 miljarder kubikmeter i stället för 150 som utlovat, produktionen av konstgödsel låg på 31,3 miljoner ton i stället för som utlovat 35 miljoner ton, produktionen av konsumtionsvaror, som var tänkt att öka med 50 procent steg med bara 36 procent sammanlagt, produktiviteten inom industrin som stigit med i genomsnitt 6,5 procent åren 1956-60 hade nu en årlig ökning på bara 4,6 procent åren 1961-65 i motsats till de 6,5 procent det talades om i planen.

Både nationalinkomsten och befolkningens realinkomst ökade långsammare än förutsett. Nationalinkomsten ökade med mindre än 50 procent när sjuårsplanen talat om en ökning på 62-65 procent. Realinkomsten per capita ökade bara 20 procent mellan 1960 och 1965, vilket ger en årlig ökning på cirka 3,5 procent, en betydlig lägre siffra än de sju föregående åren. Den genomsnittliga ökningen av månadslönerna för kroppsarbetare och tjänstemän för hela sjuårsperioden 1958-65 överskred inte 23 procent (den steg från 78 till 95 rubel). Om man tar med i beräkningen den snabba tillväxttakten 1958, 1959 och 1960 är det troligt att det var ett år – 1963 – då realinkomsten minskade för de sovjetiska arbetarna.

Ekonomisk inbromsning

Som jag ser orsakades Chrusjtjovs fall, i varje fall delvis, av denna nedgång av den ekonomiska tillväxten i Sovjetunionen och den stagnation i levnadsstandarden den nära nog ledde till. Denna inbromsning hade tre grundläggande orsaker: misslyckandet med jordbrukspolitiken (som var det stora misslyckandet för Chrusjtjovs ekonomiska politik), att avkastningen på

¹ Se min politiska rapport till Internationella återföreningskongressen (sjunde världskongressen) i novembernumret av *Quatrième Internationale*.

investeringar i industrin blev lägre under sjuårsperioden, och de ökade bördor som kapprustningen och tävlingen i rymden medförde för sovjetisk ekonomi.

Dessa tre orsaker till krisen har lett till tre svar från sovjetbyråkratin under försöken att få bukt med hindren för att den ekonomiska tillväxten ska kunna återupptas: en ny jordbruksreform, som tillkännagavs vid centralkommitténs plenarsammanträde i mars 1965, en reform av metoderna för ekonomisk planering och förvaltning där det s k Libermanförslaget utgör en del, och byråkratin försök att "få ordning" på kapprustningen med den amerikanska imperialismen genom ett Moskvaavtal om stopp för atmosfäriska kärnvapenprov.

Gruppen vid makten räknar med att skörda frukterna av dessa tre reformer, som redan förverkligats eller är på väg att göra det (den tredje hindras allvarligt av den imperialistiska aggressionen i Vietnam, som tog Kreml på sängen), i form av en återhämtning av den ekonomiska tillväxttakten, framför allt vad gäller nationalinkomsten och befolkningens reallöner. De senare förväntas öka med 30 procent mellan 1965 och 1970, i motsats till en tjugoprocentig ökning åren 1960-65. Satsningarna för att nå detta mål inriktar sig lika mycket på jordbruket som på produktion av industrivaror.

Det är emellertid inte tal om att den amerikanska industriproduktionen ska kunna överträffas 1970-72 och allra minst att "den materiella och tekniska grunden för kommunismen" ska ha uppnåtts vid den tiden. Detta skrävande från Chrusjtjovs sida fördömdes med rätta som "voluntarism" och "subjektivism". Så mycket värre för dem som satte någon tilltro till dem ...

Misslyckandet för Chrusjtjovs ekonomiska politik var särskilt allvarligt inom jordbruket. Chrusjtjov hade lovat en spannmålsskörd på 180 miljoner ton, först 1960 (sjätte femårsplanen) och sedan 1965 (sjuårsplanen). Den ligger fortfarande långt därifrån! I själva verket släpar den så långt efter att sovjetledarna inte har vågat publicera några exakta siffror för 1965, utan tar sin tillflykt till genomsnittet åren 1961-65. Genomsnittet för spannmålsproduktionen ligger på 130 miljoner ton, en siffra som uppnåddes och överskreds redan 1958 och i den nya femårsplanen talas det bara om en produktion på 167 miljoner ton 1970, dvs en siffra som är lägre än den planen hade tänkt sig för ... 1960.

Misslyckandet är uppenbart också för annat än spannmål. Beträffande sockerbetor talade planen om att produktionen 1965 skulle ligga på 76-84 miljoner ton. 1961-65 låg genomsnittet på 59 miljoner ton. Chrusjtjov hade lovat att produktionen av potatis skulle ligga på 147 miljoner ton 1965. I själva verket låg genomsnittet 1961-65 på 81,5 miljoner ton, en siffra lägre än genomsnittsproduktionen 1956-60.

Tendensen var förstås ännu sämre inom animalisk produktion. På tjugoförsta partikongressen hade Chrusjtjov utlovat en ökning från 8 miljoner ton 1958 till grovt räknat 16 miljoner ton 1965. På tjugotredje kongressen sade Kosygin att den genomsnittliga köttproduktionen åren 1961-65 varit 9,3 miljoner ton och att den skulle nå 11 miljoner ton först 1970, eller mycket mindre än vad som utlovats för 1960 i sjuårsplanen. 1958 låg mjölkproduktionen på cirka 60 miljoner ton. Sjuårsplanen hade utlovat att den skulle uppgå till 100-105 miljoner ton 1965. Men Kosygin angav genomsnittet för perioden 1961-65 till 65 miljoner ton och utlovade en produktion på upp till 78 miljoner ton först under den nya femårsperioden.

I ljuset av dessa siffror får Chrusjtjovs löften i det program som antogs på tjuogoandra partikongressen nästan något groteskt över sig. Den totala volymen inom jordbruksproduktionen, som var tänkt att öka med 250 procent mellan 1958 och 1970, kommer bara att öka med på sin höjd 40 procent. Köttproduktionen, som var tänkt att tredubblas (sic) under denna period kommer bara att öka med 36 procent, mjölkproduktionen som skulle fördubblas samma period kommer bara att öka med kring 30 procent.

Inte heller jordbruksråvaror som används inom industrin, och som alltid prioriterades högt

under den stalinistiska eran, har producerats i erforderliga kvantiteter. Det gäller bl a ull, bomull, trä och läder. För att bara ta ett exempel gällande ull och bomull – ullproduktionen ökade till 320 000 ton 1958, i sjuårsplanen utlovades att den skulle ligga på 548 000 ton 1965. I själva verket låg genomsnittet för perioden 1961-65 på bara 361 000 ton och den nya femårsplanen angav försiktigtvis ett mål för 1970 som ligger under vad som ursprungligen var tänkt för 1965.

Reella produktionsökningar

Sjuårsplanen talade om en ökning av bomullsproduktionen från 4,4 miljoner ton 1958 till 5,76 miljoner ton 1965. I själva verket uppgick produktionen till bara 5 miljoner ton 1965 (dvs en ökning på mindre än 15 procent under en sjuårsperiod) och det mål som har satts upp för 1965 har i den nya femårsplanen kort och gott reducerats till ett mål för 1970. Självklart lider den lätta industrin av brist på råvaror som har att göra med jordbrukets eftersläpning. Här bevittnar vi en av de negativa effekterna för industrin av den ojämna utvecklingen av jordbruk och industri.

Jag har redan i en tidigare artikel pekat på tre orsaker till nedgången i jordbruksproduktionen sedan 1959²: otillräckliga investeringar, irrationell användning av de tillgängliga produktionsmedlen, kolchosböndernas otillräckliga intresse av att öka produktionen. Den grupp som nu har makten i sovjetbyråkratin och SUKP verkar vara inne på att ta sig an alla dessa tre problem genast. Beträffande investeringarna satsar man lika mycket på att öka poolen av jordbruksmaskiner som att öka produktionen av konstgödsel. Det är ett steg framåt jämfört med Chrusjtjovs försök att lösa den kroniska jordbrukskris som Sovjetunionen lider av genom en rad ”kampanjer” kring ett enda tema (uppodling av jungfrulig mark, majsodling, avskaffande av ängar och mark i träda, stärkande av tillverkning av kemisk konstgödsel, osv).

Planering inom jordbruket

Den nya femårsplanen satsar på en *avsevärd ökning av investeringarna inom jordbruket*. Medan industriproduktionen bara ska öka med i genomsnitt 50 procent ska tillverkningen av jordbruksmaskiner och traktorer öka med 70 procent och kemisk konstgödsel fördubblas. Medan elproduktionen ska öka med sammanlagt 66 procent ska elleveranserna till jordbruket tredubblas. Det är sant att Brezjnev och Kosygin tiger om frågan om produktiviteten i dessa satsningar. I det avseendet är resultatet av sjuårsplanen katastrofalt. Planen hade talat om sammanlagda investeringar på 50 miljarder rubel inom jordbruket. Genom denna satsning skulle man uppnå en produktionsökning i storleksordningen 70 procent. I själva verket uppgick investeringarna i jordbruket till 56 miljarder rubel, men produktionsökningen stannade på 12 procent. Nu utlovas en produktionsökning på 25 procent med en investering på 72 miljarder rubel.

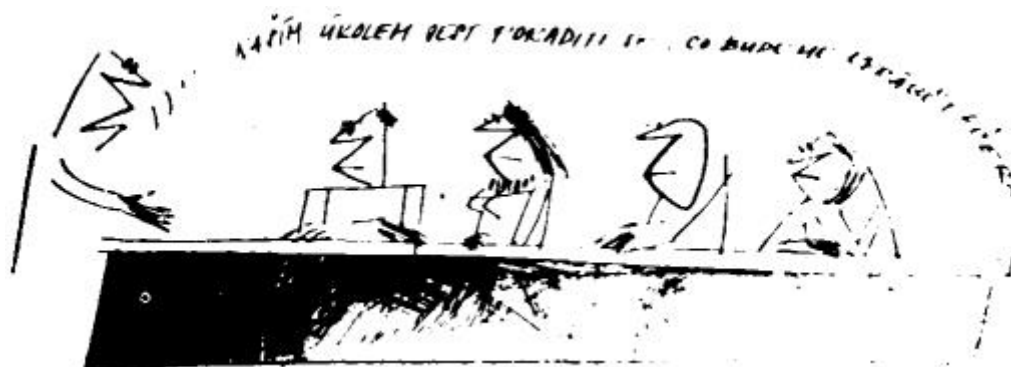
Bilden är än dystrare när det gäller fördelningen av investeringar mellan stat och kolchoser. I sjuårsplanen talades det om att kolchoserna skulle investera 35 miljarder rubel medan staten skulle stå för 15 miljarder. I själva verket investerade kolchoserna bara 26 miljarder rubel och staten blev tvungen att *fördubbla* sin satsning för att målet skulle kunna uppnås. Kolchosernas minskade investeringar var inte bara relativ utan absolut. Kolchosernas sammanlagda investeringar minskade från 254 rubel 1959 till 249 rubel per kolchos 1963 och detta trots att de långsiktiga krediterna ökat från 41 till 61 rubel per kolchos under samma period. De medel kolchoserna förfogade över, och som de kunde ha använt till investeringar, minskade därför från 213 rubel per kolchos till 188 rubel per kolchos (*Voprosy Ekonomikii*, N° 12, 1965). Enligt den nya femårsplanen ska staten investera 41 miljarder rubel (nästan 40 procent mer än under den gångna sjuårsperioden) medan kolchoserna ska investera 31 miljarder (dvs mindre

² Se min artikel *Det sovjetiska jordbrukets svårigheter* i decembernumret 1962 av *Quatrième Internationale*.

än under den gångna sjuårsperioden).

Problemen med utnyttjandet av tillgängliga medel inom jordbruksproduktionen har inte på långa vägar gått att bemästra genom försäljning av traktorer och jordbruksmaskiner till kolchoserna. Om denna reform gav vissa resultat och ökade intensiteten i användningen av dessa maskiner, fick det också motsatta effekter, vilket Brezjnev och jordbruksministern Maskevitj medgav på tjugotredje partikongressen. Maskevitj pekade rent av på (*Pravda*, 1 april 1966) att produktionen per traktor per dag *minskat* de senaste åren och att tillgången på reservdelar krympt. Det är framför allt på den punkten som den härskande gruppen ser ut att vilja koncentrera insatserna de närmaste åren. (Gosplanchefen Lomakos tal vid centralkommitténs plenum i mars 1965 verkar tyda på att produktiviteten per hektar för ett antal produkter börjat minska sedan 1958).

Beträffande ökningen av ”materiella incitament” för kolchosbönderna stod inte tjugotredje partikongressen för några större innovationer. Visserligen talades det om att man stegvis skulle röra sig i riktning mot garanterad månadslön för kolchosbönderna och att kolchosbönder hädanefter skulle få ålderspension. Kongressen flaggade för perspektivet av en ökning av ”kolchosdemokratin”. Den betonade också att medelinkomsten för kolchosbönder under den nya femårsplanen skulle öka mer än den genomsnittliga inkomsten för arbetarna i den statliga sektorn (40 procent mot 20 procent). Men man gav inga signaler om någon radikal förändring av jordbruksekonomin struktur, man begränsade sig till att försvara kolchoserna mot tanken på att omvandla dem till sovchoser och bibehållandet av de privata jordlotterna mot förslaget om att de gradvis skulle avskaffas, två reformer som Chrusjtjov hade utnämnt till delmål i sin rapport till tjugoförsta partikongressen och i det nya program som antogs på tjugooandra kongressen.

Det är vår uppgift att diskutera vad vi kommer att producera igår.
(*Hospodářské noviny*, Prag, 28/2 1966)

Men strax före denna kongress hade sovjetisk press gett stor uppmärksamhet åt ett förslag om att dela upp kolchoserna i sektioner på mellan 500 och 3 000 hektar, där var och en av skulle överlämnas till en grupp på fyra eller fem familjer vars inkomster skulle bli direkt beroende av produktiviteten på denna mark och därmed av produktiviteten i deras arbetsinsats. Enligt *Komsomolskaja Pravda* den 15 oktober 1965 (citerad i *The Economist* 18 december 1965) skulle denna metod möjliggöra en produktivitetsökning på 250 procent, och sex eller sju gånger minska det antal kolchosmedlemmar som behövdes för att skörda en viss kvantitet spannmål, kolchosböndernas inkomster skulle öka med nära 250 procent (vilket är något helt annat än de 40 procent som utlovats i åttonde femårsplanen). Givetvis är en sådan reform, som skulle utgöra ett betydande steg tillbaka till privat jordbruk, ytterst kontroversiellt bland byråkrater. Och precis som många andra frågor brydde sig inte tjugotredje kongressen om att avgöra den frågan.

Kritiken av Chrusjtjov

De allra flesta som begärde ordet på tjugotredje kongressen var hårda mot Chrusjtjov, dock utan att nämna honom vid namn – han kritiserades för att ha fattat beslut som direkt stred mot vetenskapliga principer inom jordbruket. De framhöll att de nya jordar som Chrusjtjov till varje pris bestämt sig för att odla spannmål på åtminstone delvis var ofruktbar mark, där odlingen fick katastrofala följder genom ökad erosion. Den nya femårsplanen talar om stora konstbevattningsprojekt, som i själva verket borde ha skett innan man började odla på dessa jordar. Försöket att driva igenom odling av majs och baljväxter överallt på alla kolchoser (framför allt på bekostnad av ängar och att låta marken ligga i träda) kritiserades också.

Den kritiken är i allmänhet berättigad. Jag tog upp dem när åtgärderna vidtogs och det gjorde många observatörer i väst också. Men man kan ju fråga sig hur det kommer sig att samma byråkrater som idag hävdar att besluten fattades trots experternas varningar enhälligt röstade för dem för bara några år sedan, utan att på något vis hänvisa till dessa varningar.

Innebär inte detta att ”sedvänjorna från personkultens period” har bibehållits också efter att kulturen ”fördomts”.

De omtalade ”Liebermanreformerna” fick inte den centrala roll på tjugotredje partikongressen som en del varit inne på. De omnämndes förstås, eftersom de ingick i besluten på centralkommitténs plenum i september 1965. Men bara i förbigående av nästan samtliga talare och en del nöjde sig med bara några ord om dem eller förbigick dem med tystnad. (Det var bl a fallet med Pjotr Sjelest, sekreterare i det ukrainska partiet, Rasjidov, medlem av politbyrån och sekreterare i det uzbekiska partiet, Sniekus, sekreterare i det litauiska partiet och Tolstikov, sekreterare i partiet i Leningrad.)

Det var ändå Kosygin som gick mest in på orsakerna till att förvaltningen och planeringen inom industrin, utifrån byråkratins utgångspunkter, måste förändras på djupet. Behovet av att påskynda moderniseringen av industrianläggningar som tekniska framsteg hade gjort föråldrade, behovet av snabbt införande av nya tekniska processer som vetenskapen utvecklat, behovet av att så noggrant som möjligt beräkna den relativa produktiviteten hos olika investeringsprojekt – det är den typ av frågor som betonas av den typiske företrädaren för gruppen ”teknokrater” allra högst upp i sovjetbyråkratien. Han tryckte samtidigt på behovet av att förena industriell decentralisering baserat på enskilda företag med att den centrala planeringen bibehålls och rent av stärks och att man omsorgsfullt väger in de störningar för planen som kan bli följden av alltmer djärva initiativ från ”fabriksdirektörer” vad gäller investeringar.

De konkreta experiment som kulminerade i att ”Liebermanreformerna” delvis antogs vid centralkommitténs plenum i september 1965, och de försök som pågått för att tillämpa dessa reformer sedan dess, nämndes knappt på tjugotredje kongressen. Visserligen kom en del talare med maskerade, närmast mystiska, hänvisningar till dem. Exempelvis antydde sekreteraren i det vitryska partiet, Masjerov, att i många fall har relationerna mellan företag och ministerier inte bara förbättrats utan ”störts” (sic). Partichefen i Gorkij, Katusjov, ville att normerna skulle förändras så att ”direkta materiella incitament” kunde användas för att hushålla med råvaror.

Den slutsats som tjugotredje kongressen leder till beträffande Liebermanreformerna, är att debatten om dem är långt ifrån över i byråkratiska kretsar. Men i stället för att låta debatten blomma upp i det offentliga bestämde sig ledarna för byråkratien att avblåsa den, i varje fall tillfälligt, och enades om att ingen skulle tala vare sig för eller mot reformerna på denna kongress. Det förklarar varför utpekandet av de mest katastrofala konsekvenserna av det byråkratiska, som varit på modet vid SUKP:s senaste fyra kongresser (inklusive Malenkovs rapport på nittonde kongressen då Stalin närvarade) var så iögonfallande frånvarande denna gång.

Utlovade materiella förbättringar

Ett av de mer framträdande dragen på tjugotredje kongressen var å andra sidan en rad löften om nya förbättringar av de sovjetiska arbetarnas levnadsstandard. Särskilt Kosygin gjorde det till ett centralt tema i sin rapport och försökte, inte helt obefogat, visa att de sista fyra åren av Chrusjtjovs tid vid makten präglats av närmast stagnation, om inte rent av försämringar, i levnadsstandarden (till följd av höjda priser på kött och smör och frysta löner).

[De tre resväskorna är markerade "initiativ", "mod" och "sund bedömning"]

Med allt detta bagage finns inte plats för dig på direktörens kontor. (Szpilki, Warszawa, 29 maj 1966)

Det är oundgängligt att den nya femårsplanen utlovar betydligt mer omfattande insatser för att öka tillgången på konsumtionsvaror än vad som var fallet under Chrusjtjovs sjuårsplan. Under perioden 1960-65 hade produktionen inom tung industri ökat med 58 procent mot en 36-procentig ökning för konsumtionsvarorna. Kosygin lovade nu för perioden 1965-70 att produktionen i de båda sektorerna skulle öka i samma proportion, 49-52 procent inom sektorn för produktionsmedel och 43-46 procent inom sektorn för konsumtionsvaror. Han lovade också att fördubbla tillverkningen av maskiner inom konsumtionsvaruindustrin.

En del av löfterna var spektakulära, som att tillverkningen av tv-apparater skulle öka från 3,7 miljoner 1965 till 7,5 miljoner 1970, kylskåp från 1,7 miljoner 1965 till 5,3 miljoner 1970 och personbilar från 201 200 1965 till 800 000 1970.³

I motsats till en del ytliga kommentatorer måste vi dra slutsatsen att den nya grupp som har efterträtt Chrusjtjov vid makten har stärkt i stället för att begränsa "konsumentinriktningen". Detta förklarar dessutom varför massan av sovjetiska arbetare inte ser avpolletteringen av Chrusjtjov som någon större förlust. Framför allt har de upplevt slutet på frysta löner och inledningen till en ny förbättring av sin levnadsstandard.

³ Förverkligandet av detta mål tycks avhängigt av en överenskommelse med italienska Fiat, som ska bygga en fabrik med kapacitet för tillverkning av 600 000 personbilar per år.

Bilden förändras förstås om man i stället för att jämföra *resultaten* av Chrusjtjovs sjuårsplan med löftena i den nya femårsplanen jämför *löftena* från i går med löftena av idag. Vi är långt ifrån den skrytsamma tonen på tjugoundra partikongressen, och talet om att det 1970 inte "skulle finnas några kategorier av underbetalda arbetare" har i stillhet lagts på hyllan. Löftet att minimilönerna skulle öka med 300 procent under samma period har heller inte uppfyllts. Beträffande löftet att reducera klyftan mellan höga och låga löner har det helt övergivits av de nya herrarna i Kreml. I stället framhåller de vikten av att använda löneskillnader "som en del av de materiella incitamenten för arbetarna", vilket i praktiken innebär att lönespridningen, framför allt skillnaden i realinkomster, kommer att tendera att öka i stället för att gradvis minska.

Mer allvarligt för en regim som stolt förkunnar att dess planer alltid "antagits enhälligt" efter "den mest grundliga diskussion" är att man överger ett av de avgörande löftena i det program som antogs vid tjugoundra kongressen – att sextimmars arbetsdag skulle införas med en ledig dag i veckan, eller 34-36 timmars arbetsvecka och två lediga dagar till 1970. Om detta löfte hade förverkligats skulle arbetstiden i Sovjetunionen vara *kortast i världen*. Än är det långt dit. De nuvarande ledarna nöjer sig med löftet att femdagarsveckan och åtta timmars arbetsdag, dvs 40 timmars arbetsvecka, ska ha införts 1970.

I sin rapport lovade Kosygin att realinkomsten per capita under den kommande femårsplan ska öka med 30 procent medan volymerna i detaljhandeln ska öka med cirka 43,5 procent. Om hänsyn tas till befolkningsökningen, som kommer att vara i storleksordningen 3,5 procent, innebär de siffrorna ett gap på 10 procent som kan vara svårt att förstå. Använder Kosygin termen "volym" i betydelsen "omsättning med dagens priser", vilket skulle innebära en prisstegring på 10 procent, eller innebär denna hypotes minskat sparande (ett sparande som ofta tar sig uttryck i lagring och bara är ett uttryck för bristen på konsumtionsvaror på marknaden vilket får konsumenterna att skjuta på inköpen till bättre dagar)?

Prisstegringar

Beträffande den frågan måste det understrykas att Kosygin i sin rapport sade att medelinkomsten för kroppsarbetare och tjänstemän bara har ökat med 23 procent under perioden 1960-65, medan varuförsäljningen ökat med 60 procent. Klyftan här är för stor för att kunna förklaras med befolkningsökningen och mer än proportionella ökningar av inkomsterna för vissa kategorier kolchosbönder eller äldre som börjat få pension. Förklaringen är med säkerhet ökningen av vissa priser (framför allt de som Chrusjtjov beslutade om på kött och mejeriprodukter).

Strax före kongressen fanns oro för att sovjetbyråkratin var på väg att hårdna ideologiskt och att man rent av skulle "rehabilitera" Stalin. Inför detta hotfulla perspektiv visade olika krafter öppet sin opposition: det italienska kommunistpartiet gjorde det i ett internt meddelande som avsiktligt läcktes till offentligheten, gammelbolsjeviker anordnade en offentlig demonstration på Röda torget i Moskva och ledande intellektuella skrev ett brev i denna fråga till ledningen för SUKP. Någon "rehabilitering" blev det inte. Tvärtom hänvisade de flesta talarna uttryckligen till "den allmänna linjen från tjugonde och tjugoundra kongresserna", som de försäkrade skulle fortsätta att respekteras.

Angrepp på konstnärer och författare

Å andra sidan skedde en obestridlig "ideologisk skärpning" på tjugotredje kongressen, något som vi redan fått en vink om under rättegången mot Sinjavskij och Daniel, i och med att två intellektuella vilka betraktades som företrädare för den moderata "liberala" flygeln, Tvardovskij och Polevoj, inte var kongressombud och heller inte blev återvalda till centralkommittén. Angreppen på "vissa författare och konstnärer" ökade. Bristerna i "ideologiskt arbete" för-

dömdes. Ledaren för Komsomol, Pavlov, spelade en framträdande roll med en salva mot en del av ungdomen och sitt krav på att arbetet med fostra ungdomen ideologiskt skulle hämta inspiration från militären.

Bodjul, förstesekreterare i partiet i Moldavien, gick till attack mot boken *En dag i Ivan Denisovitjs liv* [av Solzjenitsyn] och utmärkte sig genom denna eminenta byråkratiska definition av frihet för konstnärligt skapande:

I vårt land har, som vi alla känner till, varje konstnär rätt till fritt skapande (!) i enlighet med sin egen smak och att skriva utan några som helst inskränkningar. Men på samma gång (!) har vårt Parti och våra Statliga myndigheter rätt att avgöra vilka arbeten som ska tryckas.

Visserligen lyder den leninistiska formuleringen i *Staten och revolutionen* något annorlunda. Men ingen av delegaterna på denna ”kommunistiska” kongress hade modet att erinra om detta. Behöver det tilläggas att frågan om att resa ett monument för Stalins offer inte togs upp? Den som en gång lade fram det förslaget, Sjeljepin, är ändå idag en av de viktigaste sekreterarna i partiets centralkommitté.

Här hör vi ett eko av de djupa bekymren inom byråkratiska kretsar i Sovjet. Å ena sidan är byråkraterna oroliga för verksamheten bland och djärvheten hos ett växande antal halvt eller helt underjordiska grupper bland ungdom och intellektuella. Å andra sidan oroar de sig för det ”ideologiska tomrum” som fördömandena av ”stalinism” och ”gulaschkommunism”, som Chrusjtjov satte så högt, har skapat bland ungdomen, ett ”tomrum” som byråkraterna anser kan bereda väg för såväl ”pro-imperialistiska” idéer som de som Vänsteroppositionen stod för.

Den ideologiska ”skärpningen” mot ungdom och intellektuella, dvs de båda skikt i det sovjetiska samhället som är mest mottagliga för omvälvande nya idéer, svarar helt och hållet mot denna dubbla oro inom byråkratin. Den tjänar både som en varning och som en skarp tillrättavisning. Existerande och potentiella oppositionella ges en varning om att byråkratin inte har några planer på att avstå från makt och privilegier och att den hellre avskaffar ”innovationer”, som rotation på posterna som sekreterare, än att låta icke konformistiska krafter få större utrymme hos en större publik.

En del kommentatorer ansåg sig kunna se en motsättning mellan ”liberaliseringen” på det ekonomiska området och denna ideologiska ”skärpning”. I själva verket finns ingen sådan motsättning, det handlar i stället om byråkratin logiska agerande till sitt självförsvar. En rad ekonomiska åtgärder är objektivt nödvändiga för att förhindra stagnation och allvarliga ekonomiska kriser, som skulle kunna skada byråkratin intressen.

Eftergifterna till arbetarna som konsumenter behövs för att hindra de arbetande massorna att sätta sig i rörelse, en eventualitet som byråkratin tänker undvika till varje pris (strejker mot höjda priser och lönestopp bidrog otvivelaktigt till att påskynda Chrusjtjovs fall). Attackerna mot förtruppen bland ungdom och intellektuella var riktade mot ett redan aktivt oppositionellt center. Sammantaget siktar dessa åtgärder till att isolera dessa center och hindra dem från kontakter med de breda massorna och bibehålla en stämning av ”reformistiska” förhoppningar inom proletariet. Huruvida denna byråkratin strategi kommer att krönas med framgång är, förstås, en annan fråga.

Innebär återinförandet av begreppen ”politbyrå” och ”generalsekreterare” en eftergift till anhängarna av ett definitivt slut på ”avstaliniseringen”? Om så över huvud taget är fallet, handlar det bara om en minimal eftergift som inte kommer att innebära någon förändring av rådande styrkeförhållanden.

Byråkratins ställning stärks

Styrkeförhållandena är sådana att en återgång till Stalinregimens metoder vore omöjlig. Men det innebär inte på minsta vis att byråkratin inte skulle vara redo att om nödvändigt försvara sin ställning med våld. Chrusjtjov gav ett exempel på detta i Ungern och han ledde också en kampanj mot ”modernistiska” konstnärer och författare som i våldsamt överträffade allt som kunde skådas på tjugotredje kongressen. Hans efterträdare kommer att agera på samma sätt i en liknande situation. Det som har förändrats är att illusionerna om en ”gradvis demokratisering” av den byråkratiska diktaturen genom åtgärder uppifrån har minskat avsevärt de senaste åren. Detta kan på sikt bara gynna uppkomsten av ett nytt revolutionärt marxistiskt avantgarde i Sovjetunionen.

Inför eskaleringen av den imperialistiska aggressionen i Vietnam tvingades ledningen för byråkratin anta en något skarpare ton gentemot den amerikanska imperialismen. Men det är inte omöjligt att denna skärpning mindre avspeglar trycket från det kinesiska kommunistpartiet och den internationella kommunistiska rörelsen än trycket från en strömning i själva Sovjetunionen – framför allt inom Komsomol – i form av ett uppror mot byråkratins brottsliga passivitet inför imperialismens kontrarevolutionära drag runt om i världen. I det sammanhanget är det självklart nödvändigt att fästa stor vikt vid den nyhet som Reuters vidarebefordrade från Moskva den 12 april enligt vilken en ung ukrainsk lastbilschaufför, 25 år gammal, vid namn Nikolaj Dydik begick självmord genom att tända eld på sig själv på Dzerzjinskijtorget i Moskva nära Lubjankafängelset i protest mot att myndigheterna sagt nej till hans begäran att få åka till Sydvietnam som frivillig för att slåss på FNL:s sida.

Att den skärpta tonen gentemot imperialismen inte innebär någon ideologisk omsvängning framgick av den iskalla tystnad med vilken tjugotredje partikongressen mötte det känsloladdade anförandet av Armando Hart, delegat för det castristiska kubanska kommunistpartiet. Harts ”brott” hade bestått i att uppmana till en internationell utvidgning av revolutionen och att han karakteriserat revolutionen i Latinamerika som en socialistisk revolution. Chrusjtjovs efterträdare är mer än någonsin trogna devisen ”Chrusjtjovism utan Chrusjtjov” när de avvisar all revolutionär inriktning till förmån för fredlig samexistens och teorin om ”revolution i stadier”. Och med all aktning för ledningen för det kinesiska kommunistpartiet så är denna ”Chrusjtjovism utan Chrusjtjov” bara en fortsättning av Stalins politik som i sin tur hämtat inspiration från ett mensjevikiskt tänkande som ”kommunister” utomlands fortsätter att klamra sig fast vid desperat, trots katastrofala erfarenheter som Brasilien och Indonesien.

SUKP:s byråkratiska karaktär har sällan framgått så tydligt och öppet som på tjugotredje partikongressen. Sällan har vi bevittnat ett sådant spektakel av in i minsta detalj prefabricerade tal som på tjugotredje kongressen. Och sällan har ledningen för byråkratin ansträngt sig så lite för att dölja sitt partis verkliga karaktär som Chrusjtjovs efterträdare på denna kongress.

I sin rapport avslöjade Brezjnev att arbetare nu bara utgör 37,8 procent av medlemsantalet i SUKP och kolchosbönderna 16,2 procent. Det som försiktigt kategoriseras som ”tjänstemän”, i realiteten byråkratin, utgör 46 procent av medlemsantalet i SUKP. Byråkratins parti består till sin huvuddel av byråkrater – åtminstone om man ska tala rättframt. I detta läge gav Brezjnev prov på en cynism gränsande till skamlöshet när han, omedelbart efter att ha nämnt dessa avslöjande siffror, uttalade följande rituella fras:

Arbetarklassen måste fortsätta (!) att i framtiden spela den ledande rollen i partiets sociala sammansättning.

Delegaternas sociala sammansättning

Men Kapitonovs rapport om den sociala sammansättningen av delegaterna på tjugotredje

kongressen var än mer talande. Av 4 943 delegater var 1 205 partifunktionärer, 1 141 arbetare, 874 kolchosbönder och arbetare på sovchoser (inklusive ”direktörer på kolchoser och sovchoser), 704 ekonomiska tjänstemän, 539 statstjänstemän, 352 medlemmar av de väpnade styrkorna (samtliga officerare!), 82 fackföreningstjänstemän och 44 tjänstemän inom Komsomol. Med andra ord 1 141 arbetare, 700 bönder och resten, 3 000 delegater, funktionärer inom parti, stat och ekonomi eller funktionärer i olika andra organisationer, dvs byråkrater. Arbetardelegaterna utgjorde bara 23 procent på kongressen, byråkratdelegaterna drygt 60 procent. Denna bild lämnar inget övrigt att önska som spegel av hur maktutövningen ser ut i Sovjetunionen ...

Michail Sjolochov, nobelpristagare i litteratur, fick stor uppmärksamhet i internationell press för sitt hätska angrepp på avvikande sovjetiska författare och de som vågade träda fram till deras försvar. En del av Sjolochovs formuleringar var så uppenbart lögnaktiga⁴ att man undrar om han inte avsiktligt tog med dessa salvor, på byråkratins begäran, för att signalera att han själv inte trodde ett enda ord på vad han sade.

Men internationell press gav mycket mindre uppmärksamhet åt den andra delen av Sjolochovs tal, som på sätt och vis var en lika häftig salva, men mycket avslöjande och sann, mot de byråkrater som styr Sovjetunionen idag. Han nämnde exemplet med en fabrik för tillverkning av torkade grönsaker som hade uppförts i staden Kaljasin, men dit det inte gick att leverera råvaran (grönsaker!) och som gradvis fick övergå till att tillverka sojasås och mejeriprodukter, utan att sedan över huvud taget ha varit i stånd att få igång någon produktion. Fabriken hade funnits i tio år och fortfarande inte lyckats producera en enda vara. Och Sjolochov ställde frågan ”vad är det här för sorts planering?” Ja, man kan undra ...

Han nämnde bristen på anläggningar för vattenrening längs Volga och Don, vilket lett till att miljontals värdefull fisk dött. Han nämnde hotet mot ”de naturliga rikedomarna i Bajkalsjön och Azovska havet” som orsakats av ökningen av antalet kemiska industrier utan någon som helst vattenrening, den systematiska kalhuggningen av skogar utan några nya plantskolor och nya planteringar av skog, det överdrivna fisket utan hänsyn till behovet att behålla ett fortsatt fiskbestånd. Dessa exempel på plundringen av naturtillgångar, som liknar de kapitalistiska metoder som Marx så kraftfullt fördömde, utgör en oerhörd anklagelse mot ledningen för byråkrati.

Sjolochov till attack

Han avslutade sitt tal med en kraftfull bild av de vädjanden till ministerierna i Moskva som ledande tjänstemän i Rostovregionen hade måst göra för att få tag på traktorer och takstolar till stall. Sjolochov själv hade anslutit sig till dessa vädjanden:

Och när en individ måste tigga på det sättet hela tiden så leder det till obehagliga förändringar av hans karaktär och till och med hans fysiska hållning (applåder). Var är den stolta hållningen hos författaren och den militära stramheten hos soldater från förr i tiden? Man konstaterar att hans ryggrad är ödmjukt böjd och att han inte ens vänder sig till ministern enligt officiell kutym, ”kamrat minister”, utan på ett insmickrande sätt, ”Min käre Ivan Ivanovitj”. De korrigeringar av

⁴ Sjolochov sade således:

”Om dessa små herrar med sina dåliga samveten hade levat under de storslagna åren på tjugotalet, då domarna inte höll sig till de strikta formuleringarna i strafflagen utan lät sig vägledas av ’den revolutionära rättvisans samvete’, ja, då skulle dessa renegater ha drabbats av mycket hårdare straff.”

När det fortfarande rådde revolutionär rättskipning i Sovjetunionen, och även de första åren av den byråkratiska regimen på 1920-talet, blev ingen författare dömd för sina åsikter eller för att ha skickat manuskript utomlands. På den tiden fick den grupp författare som kallades ”Serapjonbröderna”, med poeter, romanförfattare och satiriker som stod mycket längre från kommunismen än Daniel och Sinjavskij, fritt ge ut sina arbeten i Sovjetunionen. Det krävdes införande av den stalinistiska diktaturen för att avvikande författare skulle förvägras rätten att bli tryckta i Sovjetunionen.

planen som tillvaron som sådan kräver stärker gradvis vissa tendenser till maktmissbruk hos oss, till och med under pauserna på denna kongress går vi omkring i korridorerna och letar med falkögon efter en viss minister och försöker få ut något av honom. Och när man ringer för att få ett möte med någon minister säger man inte längre att man är medlem av Högsta sovjet utan att man är författare. Ministrarna har en gynnsammare inställning till författare. Kort sagt utnyttjar man sin ställning så gott man kan.

Sjolochov inledde med att ställa ”omoraliska” författare (Daniel och Sinjavskij) vid skampålen. Men vid en omläsning ger han också en bild av den ”moral” som råder på högsta nivå i det sovjetiska samhället: skamlig plundring av naturtillgångar, författare som måste svansa, allsmäktiga ministrar som delar ut förmåner, medlemmar av Högsta sovjet som ”i sovjeternas land” hånas av just dessa ’kamrater ministrar’, kommunister och krigshjältar som får ”tigga” om förmåner från allsmäktiga byråkrater. Och vilka sitter på de anklagades bänk i denna anklagelseakt – två olycksaliga författare eller en politisk regim, som inte har något gemensamt med den sovjetdemokrati som Oktoberrevolutionen införde?

Denna artikel var redan avslutad och publicerad på franska när dagstidningen *Morning Star* (kommunistpartiets organ som har ersatt *Daily Worker*) tryckte följande bidrag den 12 maj av sin Moskvakorrespondent Peter Tempest, daterat 11 maj:

Ett nödupprop om att rädda Bajkalsjön från förorening och kalhuggning av stränderna kom idag från drygt 40 ledande företrädare för vetenskap och kultur. För att förhindra en katastrof för ekonomin i regionen krävde de omedelbart stopp för de två stora massafabriker som snart ska starta produktionen nära den sibiriska sjön. Uppropet, som publiceras i dagens *Komsomolskaja Pravda*, har undertecknats av 20 vetenskapsmän som Kapitsa, Berg och Artsimovijtj, skulptören Sergej Kononov, målaren Pavel Korin, författaren Leonid Leonov och den bolsjevikiske veteranen Petrov, som anslöt sig till kommunistpartiet 1896.

De anklagar Statens kommission för skogs- och timmerindustri för att slå dövörat till för alla varningar från kompetenta myndigheter och för att ha investerat stora summor i projektet utan att det ens blivit godkänt.

Kommissionen har lurat regeringen om lämpligheten av anläggningen, som ligger i ett område med jordbävningsrisk, och om att det i fortsättningen inte kommer att gå att få tag på rent vatten någon annanstans.

Massafabrikerna, säger undertecknarna, kommer att förstöra sjöns flora och fauna, medföra skogsförstörelse, jorderosion, uttorkning av tillflöden och rubbningar av ekosystemet i sjön.

De uppmanar till bildande av ett organ för att bevara sjön och kontrollera användningen av dess tillgångar på vetenskaplig basis.

I en redaktionell kommentar påminner *Komsomolskaja Pravda*, som slog larm redan för fem år sedan, om att Bajkalsjön, världens djupaste insjö, innehåller en femtedel av världens tillgångar på färskvatten.

Dess södra del kommer att förorenas först och bara den har ett värde på nära 105 miljoner dollar – betydligt mer än den planerade investeringen.

En ny undersökningskommission förbereder nu en slutrapport för Gosplans räkning, men dess ordförande, akademiledamoten Zjavoronkov, vägrade säga något till *Komsomolskaja Pravda* om arbetet.

Varför måste ett sådant organs arbete, vars beslut emotses av tusentals människor, pågå under sådant hemlighetsmakeri, undrar tidningen och tillägger att det är hög tid att få ett slut på denna utdragna historia.

Det ser alltså ut som om Sjolochovs tal på tjugotredje partikongressen ändå har fått en viss respons. Men huruvida massafabrikerna kommer att försvinna återstår att se. Och hur många hundra miljoner rubel det sovjetiska folket kommer att förlora bara på detta enda och typiska

exempel på byråkratisk vanskötsel, som kunde ha förhindrats genom elementära demokratiska insatser av arbetar- och medborgarkontroll, kommer vi förmodligen aldrig att få veta ...

Översättning: *Björn Erik Rosin*

Lästips

Ernest Mandel: [30 frågor och svar om Sovjetunionens Kommunistiska Partis historia](#) (1960)
[Sovjetiska kommunistpartiets tjugoförsta kongress](#) (1959)

Isaac Deutscher: [Sovjetunionen efter Stalin](#) (artiklar från 1956-1967)

Wolfgang Leonard: [Det nya Sovjet 1956-1961](#)